

6. cvičení z PST

30. října 2019

6.1 (rozklad na směs)

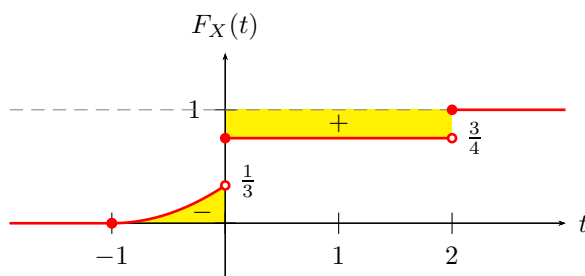
Náhodná veličina X má distribuční funkci

$$F_X(t) = \begin{cases} 0 & , t < -1 \\ \frac{1}{3}(t+1)^2 & , t \in (-1, 0) \\ \frac{3}{4} & , t \in (0, 2) \\ 1 & , t \geq 2. \end{cases}$$

- (a) Určete $E(X)$.
- (b) Najděte kvantil q_X .
- (c) Vyjádřete X jako směs náhodných veličin D a S , z nichž D je diskrétní a S spojitá; popište a znázorněte jejich rozdělení.

Řešení:

(a) Znázorníme si graf F_X :

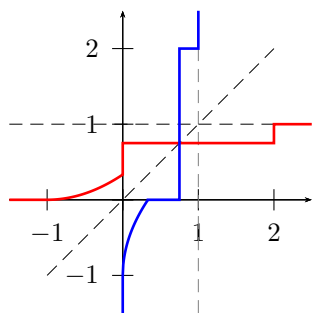

Střední hodnotu můžeme spočítat pomocí F_X jako

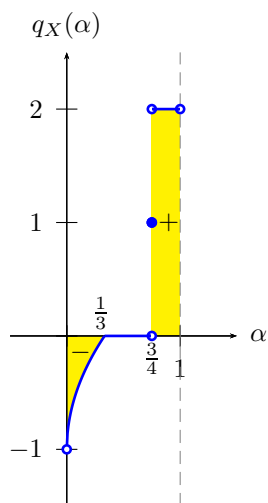
$$\begin{aligned} E(X) &= - \int_{-\infty}^0 F_X(t) dt + \int_0^{\infty} (1 - F_X(t)) dt = \\ &= - \int_{-1}^0 \frac{1}{3}(t+1)^2 dt + \int_0^2 \frac{1}{4} dt = -\frac{1}{9} [(t+1)^3]_{-1}^0 + \frac{1}{2} = \frac{7}{18}. \end{aligned}$$

Geometrický význam střední hodnoty $E(X)$ je rozdíl velikosti plochy nad grafem F_X v intervalu $(0, +\infty)$ a plochy pod grafem funkce F_X v intervalu $(-\infty, 0)$ (viz žlutá plocha se znaménky v obrázku).

(b) Kvantilová funkce q_X pro veličinu X je v jistém smyslu "inverzní" k F_X . V našem případě tedy graf F_X přejde na

a dostaneme graf q_X :

Kvantilovou funkci určíme také explicitně. Kvantil q_X je inverzní funkcí k ostře rostoucí funkci $F_X(t) = \frac{1}{3}(t+1)^2$ pro $t \in (-1, 0)$. Tedy

$$\alpha = \frac{1}{3}(t+1)^2 \Leftrightarrow t = -1 + \sqrt{3\alpha}$$

a tudíž

$$q_X(\alpha) = -1 + \sqrt{3\alpha} \quad \text{pro } \alpha \in (0, \frac{1}{3}) .$$

Celkově:

$$q_X(\alpha) = \begin{cases} -1 + \sqrt{3\alpha} & , \alpha \in (0, \frac{1}{3}) \\ 0 & , \alpha \in (\frac{1}{3}, \frac{3}{4}) \\ 1 & , \alpha = \frac{3}{4} \\ 2 & , \alpha \in (\frac{3}{4}, 1) . \end{cases}$$

(c) Připomeňme si, jak se hledá diskrétní a spojitá část veličiny $X : \Omega \rightarrow \mathbb{R}$. Diskrétní část D je zodpovědná za skoky v distribuční funkci F_X . Nejdříve si tedy určíme množinu všech bodů nespojitosti funkce F_X

$$A := \text{''množina všech bodů nespojitosti funkce } F_X\text{''} = \{t \in \mathbb{R} \mid P(X = t) \neq 0\} = \{0, 2\}.$$

Diskrétní část D je zúžení X na množinu

$$\Omega_1 := X^{-1}(A) \subseteq \Omega,$$

tedy

$$D := X|_{\Omega_1},$$

a spojitá část je pak zúžení X na zbytek prostoru Ω , tj.

$$S := X|_{\overline{\Omega_1}}.$$

Pak máme

$$X = \text{Mix}_c(D, S),$$

kde

$$\begin{aligned} c = P(\Omega_1) = P(X \in A) &= \sum_{t \in A} P(X = t) = \text{"součet všech skoků funkce } F_X\text{"} = \\ &= P(X = 0) + P(X = 2). \end{aligned}$$

Skoky dostaneme pomocí vztahu

$$P(X = 0) = P(X \leq 0) - P(X < 0) = F_X(0) - \lim_{t \rightarrow 0^-} F_X(t) = \frac{3}{4} - \frac{1}{3} = \frac{5}{12}$$

a podobně

$$P(X = 2) = 1 - \frac{3}{4} = \frac{1}{4}.$$

Takže

$$c = P(X = 0) + P(X = 2) = \frac{5}{12} + \frac{1}{4} = \frac{2}{3}.$$

Pro distribuční funkce máme vztah

$$F_X(t) = cF_D(t) + (1 - c)F_S(t)$$

• **Popis diskrétní části D :**

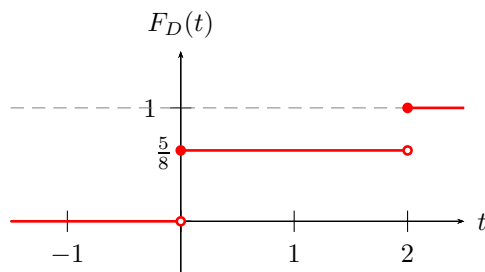
Pro distribuční funkci F_D diskrétní veličiny D platí

$$cF_D(t) = \sum_{a \leq t} P(X = a) = \begin{cases} 0 & , t < 0 \\ \frac{5}{12} & , t \in (0, 2) \\ \frac{5}{12} + \frac{1}{4} = \frac{2}{3} & , t \geq 2 \end{cases}$$

takže pro $\frac{1}{c} = \frac{3}{2}$ máme

$$F_D(t) = \begin{cases} 0 & , t < 0 \\ \frac{3}{2} \cdot \frac{5}{12} = \frac{5}{8} & , t \in (0, 2) \\ \frac{3}{2} \cdot \frac{2}{3} = 1 & , t \geq 2 \end{cases}$$

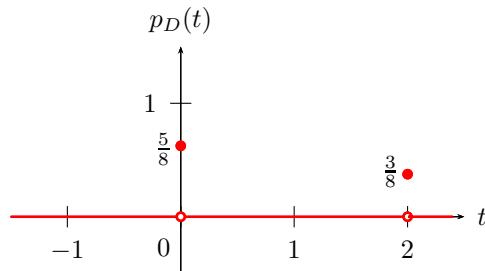
a graf F_D je:

Pro pravděpodobnostní funkci p_D diskrétní veličiny D platí

$$p_D(t) = \frac{1}{c} \cdot P(X = t) = \frac{3}{2} \cdot P(X = t) = \begin{cases} \frac{3}{2} \cdot \frac{5}{12} = \frac{5}{8} & , t = 0 \\ \frac{3}{2} \cdot \frac{1}{4} = \frac{3}{8} & , t = 2 \\ 0 & , \text{jinak} \end{cases}$$

s grafem:

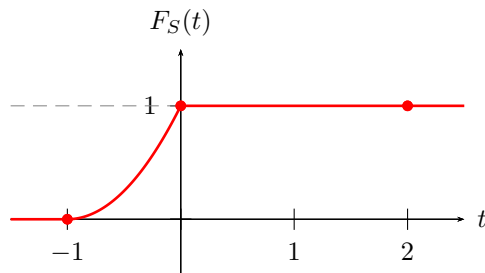

• **Popis spojitě části S :**

Pro distribuční funkci spojitě veličiny S pak ze vztahu $F_X = cF_D + (1 - c)F_S$ dostáváme

$$F_S(t) = \frac{F_X(t) - cF_D(t)}{1 - c} = 3(F_X(t) - cF_D(t)) = \begin{cases} 0 & , t < -1 \\ 3 \cdot \frac{1}{3}(t + 1)^2 = (t + 1)^2 & , t \in \langle -1, 0 \rangle \\ 3(\frac{3}{4} - \frac{5}{12}) = 1 & , t \in \langle 0, 2 \rangle \\ 3(1 - \frac{2}{3}) = 1 & , t \geq 2 \end{cases}$$

Graf funkce F_S tedy dostaneme jednoduše tak, že části grafu F_X , které na sebe nenavazují, posuneme dolů tak, aby výsledek byl spojitý. Celý graf pak ve směru y natáhneme tak, aby v nekonečnu měl limitu rovnou 1:

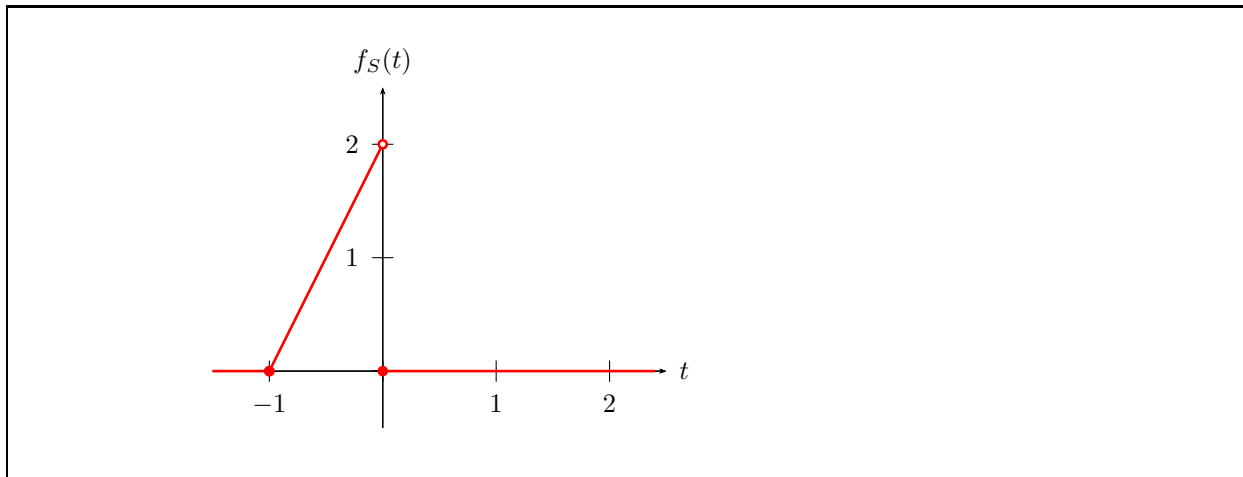

Hustotu f_S spojitě veličiny S pak získáme derivací F_S pro body, kde derivace existuje. V ostatních (v tomto případě konečně mnoha bodech) na (nezáporných) hodnotách nezáleží. Takže můžeme psát toto:

$$f_S(t) = F'_S(t) = \left(\frac{F_X - cF_D}{1 - c} \right)'(t) = \frac{1}{1 - c} \cdot F'_X(t)$$

$$f_S(t) = \begin{cases} 2(t + 1) & , t \in (-1, 0) \\ 0 & , \text{jinak.} \end{cases}$$

Graf f_S pak bude:

Připomenutí: Veličina

$$X = \text{“počet neúspěchů než nastane první úspěch”}$$

má geometrické rozdělení, pokud můžeme opakovat libovolné množství nezávislých pokusů, které mají všechny stejnou pravděpodobnost úspěchu p .

Hodnoty veličiny X jsou $\{0, 1, 2, \dots\}$. Pro odvození rozdělení X si pro $i = 1, 2, 3, \dots$ označme jevy

$$A_i = \text{“}i\text{-tý pokus je úspěšný”}$$

které budou nezávislé s budou mít pravděpodobnosti $P(A_i) = p$. Pak máme pravděpodobnostní funkci

$$p_X(k) = P(X = k) = P(\overline{A_1} \cap \dots \cap \overline{A_k} \cap A_{k+1}) = P(\overline{A_1}) \cdot \dots \cdot P(\overline{A_k}) \cdot P(A_{k+1}) = (1-p)^k p$$

pro $k = 0, 1, 2, \dots$. Pro výpočet střední hodnoty a rozptylu potřebujeme pracovat s mocninnými řadami (např. použít vztah $\sum_{k=0}^{\infty} (1-p)^k = \frac{1}{1-(1-p)} = \frac{1}{p}$ a to, že derivace mocninné řady se dá dělat člen po členu):

$$\begin{aligned} E(X) &= \sum_{k=0}^{\infty} k \cdot p_X(k) = \sum_{k=0}^{\infty} kp(1-p)^k = p(1-p) \underbrace{\sum_{k=0}^{\infty} k(1-p)^{k-1}}_{\frac{d}{dp} \left(-\sum_{k=0}^{\infty} (1-p)^k \right)} \\ &= p(1-p) \cdot \frac{d}{dp} \left(-\frac{1}{p} \right) = \frac{p(1-p)}{p^2} = \frac{1-p}{p} . \end{aligned}$$

Podobně máme

$$\begin{aligned} E(X^2) &= \sum_{k=0}^{\infty} \underbrace{k^2}_{k(k-1)+k} \cdot p_X(k) = \sum_{k=0}^{\infty} k(k-1)p(1-p)^k + \underbrace{\sum_{k=0}^{\infty} kp(1-p)^k}_{E(X)} \\ &= p(1-p)^2 \underbrace{\sum_{k=0}^{\infty} k(k-1)(1-p)^{k-2}}_{\frac{d^2}{dp^2} \left(\sum_{k=0}^{\infty} (1-p)^k \right)} + E(X) = p(1-p)^2 \cdot \frac{d^2}{dp^2} \left(\frac{1}{p} \right) + \frac{1-p}{p} = \\ &= \frac{2p(1-p)^2}{p^3} + \frac{1-p}{p} = \frac{(1-p)(2-p)}{p^2} \end{aligned}$$

takže

$$D(X) = E(X^2) - (E(X))^2 = \frac{(1-p)(2-p)}{p^2} - \left(\frac{1-p}{p} \right)^2 = \frac{1-p}{p^2} (2-p - (1-p)) = \frac{1-p}{p^2}$$

což si můžeme lépe zapamatovat jako

$$D(X) = \frac{1}{p} \cdot E(X) .$$

6.2 (geometrické rozdělení)

Alice a Bob hází na koš. Alice se třetí s pravděpodobností $p_1 = 0.05$ a Bob s pravděpodobností $p_2 = 0.08$. Začíná Alice a střídají se. S každým hodem Alice se začíná nové kolo. Náhodná veličina X je počet (celých) kol, které uběhnou před tím, než se někdo treťí.

- (a) Určete rozdělení veličiny X .
- (b) V kterém kole se průměrně někdo poprvé trefí? Jaká je směrodatná odchylka veličiny X ?
- (c) Jaký nejmenší počet kol musí začít, aby se během nich s pravděpodobností alespoň 90% někdo alespoň jednou trefil?

Řešení:

(a) Veličina X počítá počet neúspěšných kol. Podle poznámky výše má tedy geometrické rozdělení s oborem hodnot $\{0, 1, 2, \dots\}$ a pravděpodobnostní funkcí $p_X(k) = p(1-p)^k$ pro $k = 0, 1, 2, \dots$. Určíme hodnotu p :

V rámci daného kola označme jevy

$A =$ "Alice se trefí"

$B =$ "Bob se trefí"

$C =$ "alespoň jeden se trefí"

Pak je $C = A \cup B$.

Ze zadání neplyne, jakým způsobem celá hra probíhá při opakovaných pokusech: Konkrétně jde o to, že když se Alice trefí (a tím se určí hodnota X), jestli pak ještě Bob také hází, než se začne počítat zase nové kolo.

- Pokud si v takové situaci i tak může Bob hodit (čímž už pochopitelně hodnotu X neovlivní), můžeme se na opakování hry dívat jako na sled nezávislých hodů. V tom případě budou jevy A a B nezávislé a jejich pravděpodobností budou $P(A) = p_1$ a $P(B) = p_2$.

Pak tedy

$$P(C) = P(A \cup B) = P(A) + P(B) - P(A) \cdot P(B) = p_1 + p_2 - p_1 p_2$$

- Pokud ale Bobovi už neumožníme házet, jakmile se Alice trefí, a další kolo tak zase začne Alice, pak musíme jev B chápat jinak. V tomto případě bude $B \subseteq \bar{A}$ a pravděpodobnost toho, že se Bob trefí bude podmíněná, tedy $P(B|\bar{A}) = p_2$. Současně vidíme, že A a B jsou neslučitelné (tj. $A \cap B = \emptyset$). Z toho, že $P(A) = p_1$ pak dostaneme, že $P(B) = P(B \cap \bar{A}) = P(B|\bar{A}) \cdot P(\bar{A}) = p_2(1 - p_1)$. To je prostě dáno tím, že jevů B dovolíme nastat až tehdy pokud určitě nenastane A . Pak máme

$$P(C) = P(A \cup B) = P(A) + P(B) = p_1 + (1 - p_1)p_2$$

Jak je ale vidět, ať tak či tak, pravděpodobnost $P(C)$ nakonec vychází (očekávatelně) stejně

$$p := P(C) = p_1 + (1 - p_1)p_2 = 0.05 + 0.95 \cdot 0.08 = 0.126 .$$

Do třetice poznamenejme, že existuje ještě odvození, které bude fungovat v obou případech (a my pak nemusíme rozlišovat, jak to přesně s jevem B je). Všimněme si, že v obou případech totiž určitě vždy máme $P(B|\bar{A}) = p_2$. Pak z věty o úplné pravděpodobnosti dostaneme

$$P(C) = P(A \cup B) = \underbrace{P(A \cup B|A)}_1 \cdot \underbrace{P(A)}_{p_1} + \underbrace{P(A \cup B|\bar{A})}_{P(B|\bar{A})=p_2} \cdot \underbrace{P(\bar{A})}_{1-p_1} = p_1 + (1 - p_1)p_2 .$$

(b) Pro veličinu

$Y =$ "pořadí kola, ve kterém se někdo poprvé trefí"

je $Y = X + 1$. Tedy $E(Y) = E(X + 1) = E(X) + 1 = \frac{1-p}{p} + 1 = \frac{1}{p} = \frac{1}{0.126} \doteq 7.94$. Pro směrodatnou odchylku platí $\sigma(X) := \sqrt{D(X)} = \sqrt{\frac{1-p}{p^2}} = \frac{\sqrt{1-p}}{p} = \frac{\sqrt{0.874}}{0.126} \doteq 7.42$.

Směrodatná odchylka je norma veličiny $X - E(X)$, kterou chápeme (při určitém ztotožnění) jako prvek vektorového prostoru se skalárním součinem daným předpisem $Y \bullet Z = E(Y \cdot Z)$.

(c) Abychom si lépe představili situaci, předpokládejme, že i po té, co se někdo trefí, hráči pokračují v házení a dále se střídají (a veličina Y zaznamenaná pouze ten první úspěšný pokus). Ptáme se tedy, jaký je nejmenší počet kol $n \in \mathbb{N}$, abychom se v jejich průběhu alespoň jednou trefili. Chceme tudíž znát nejmenší $n \in \mathbb{N}$ takové, že $P(Y \leq n) \geq 0.9$, neboli

$$0.9 \leq P(X + 1 \leq n) = P(X \leq n - 1) = F_X(n - 1).$$

K tomu potřebujeme tudíž znát distribuční funkci X pro $k \in \mathbb{N}_0$:

$$F_X(k) = \sum_{i \leq k} p_X(i) = \sum_{i=0}^k p(1-p)^i = p \cdot \frac{1 - (1-p)^{k+1}}{1 - (1-p)} = 1 - (1-p)^{k+1}.$$

Po dosazení tedy dostaneme podmínku

$$0.9 \leq F_X(n-1) = 1 - (1-p)^n$$

neboli

$$0.1 \geq (1-p)^n = (1-0.126)^n = 0.874^n$$

$$\log 0.1 \geq n \log 0.874$$

$$n \geq \frac{\log 0.1}{\log 0.874} \doteq 17.097$$

Pozor: logaritmus hodnoty 0.874 je záporný! Tedy musí začít alespoň $n = 18$ kol.

Poznámka: Úlohu (c) můžeme vyřešit i s pomocí binomického rozdělení. Pro $n \in \mathbb{N}$ uvažujme veličinu

$$Z_n = \text{“počet tolika kol (z n možných), ve kterých se někdo trefil”}$$

která zřejmě má binomické rozdělení $\text{Bi}(n, p)$. Hledáme nyní nejmenší $n \in \mathbb{N}$ tak, aby

$$P(Z_n \geq 1) \geq 0.9.$$

Máme tedy

$$0.9 \leq P(Z_n \geq 1) = 1 - P(Z_n = 0) = 1 - (1-p)^n$$

což je stejná nerovnost jako výše a tím dostaneme i stejné řešení.

6.3 (geometrické rozdělení - střední hodnota, rozptyl)

Revizor najde v dané tramvaji alespoň jednoho černého pasažéra s pravděpodobností p . Náhodná veličina X je počet tramvajů, které revizor projde před tím, než najde černého pasažéra.

- Určete rozdělení veličiny X .
- Kolik *dalsích* tramvajů musí revizor průměrně projít než opět nalezne dalšího černého pasažéra? Jaký je rozptyl veličiny X ? Spočítejte obecně a pak pro $p = 26\%$.
- Jestliže je $p = 26\%$, kolik musí revizor zkontrolovat minimálně tramvajů, aby s pravděpodobností alespoň 95% našel alespoň jednoho černého pasažéra?

Řešení:

(a) Veličina X počítá počet neúspěchů (nenalezení černého pasažéra) než nastane úspěch. Má tedy (viz výše) geometrického rozdělení s oborem hodnot $\{0, 1, 2, \dots\}$ a pravděpodobnostní funkci

$$p_X(k) = P(X = k) = \begin{cases} p(1-p)^k & , k \in \mathbb{N}_0 \\ 0 & , \text{jinak} . \end{cases}$$

POZOR: Nepleťte si *geometrickou pravděpodobnost*, což je způsob počítání pravděpodobnosti jevu (název je odvozen od geometrických obrazců) a *geometrické rozdělení*, které zase přísluší náhodné veličině (název je odvozen od geometrické posloupnosti, kterou tvoří hodnoty pravděpodobnostní funkce dané veličiny).

Distribuční funkce je po částech konstantní. Pro $t < 0$ je $F_X(t) = 0$ a pro $t > 0$ máme

$$F_X(t) = \sum_{k \leq t} p_X(k) = \sum_{k=0}^{[t]} p(1-p)^k = p \cdot \frac{1 - (1-p)^{[t]+1}}{1 - (1-p)} = 1 - (1-p)^{[t]+1}$$

kde $[t]$ je celá část t (tj. zaokrouhlení desetinného čísla t směrem dolů).

(b) Ptáme se na střední hodnotu veličiny X (tj. otázku zde chápeme jako střední počet tramvajů předtím než se najde černý pasažér. Pokud bychom chtěli započítat i tu tramvaj, kde buče černý pasažér, vezmeme veličinu $X + 1$).

Tedy

$$E(X) = \frac{1-p}{p} = \frac{0.74}{0.26} \doteq 2.85$$

$$D(X) = \frac{1-p}{p^2} = \frac{0.74}{0.26^2} \doteq 10.95$$

(c) Pro $n \in \mathbb{N}$ zřejmě máme, že

“revizor v prvních n tramvajích najde alespoň jednoho černého pasažéra”

právě když platí

$$X \leq n - 1 .$$

Chceme tedy znát nejmenší $n_0 \in \mathbb{N}$ takové, že $P(X \leq n_0 - 1) \geq 0.95$. Takže

$$0.95 \leq P(X \leq n_0 - 1) = F_X(n_0 - 1) = 1 - (1-p)^{n_0}$$

neboli

$$0.05 \geq (1-p)^{n_0} = (1-0.26)^{n_0} = 0.74^{n_0}$$

$$\log 0.05 \geq n_0 \cdot \log 0.74$$

$$9.95 \doteq \frac{\log 0.05}{\log 0.74} \leq n_0$$

Pozor, logaritmus je záporný pro hodnoty menší než 1! Revizor tedy musí projít alespoň $n_0 = 10$ tramvajů.

Uvědomte si rozdíl mezi tímto číslem $n_0 = 10$ a středním počtem tramvajů $E(X) \doteq 3$.

Poznámky k Poissonovu rozdělení: Veličina

$X = \text{“počet událostí během intervalu délky } T\text{”}$

kde interval je obvykle časový (ale může být i délkový nebo měřený nějakou jinou jednotkou), má *Poissonovo* rozdělení

$$p_X(k) = P(X = k) = \frac{\lambda^k}{k!} \cdot e^{-\lambda}$$

s (bezrozměrným) parametrem $\lambda > 0$, pokud jsou splněny následující podmínky

- počet událostí může nabývat libovolných (konečných) hodnot.
- jednotlivé události nenastávají současně (lze je časově oddělit) a z každého zdroje nastane událost nejvýše jednou,
- průměrný počet událostí v libovolném časovém podintervalu je úměrný pouze časové délce tohoto podintervalu a ne jeho umístění v původním intervalu (tj. lze říct, že četnosti událostí za jednotku času se s průběhem doby nemění),

V praxi půjde např. o příchod zákazníka do fronty, chytání ryb, průjezd aut atd. a to během nějaké předem určené doby. Parametr λ pak představuje střední hodnotu (tj. $E(X) = \lambda$) protože:

$$E(X) = \sum_{k=0}^{\infty} k p_X(k) = \sum_{k=0}^{\infty} k \frac{\lambda^k}{k!} \cdot e^{-\lambda} = \lambda e^{-\lambda} \underbrace{\sum_{k=1}^{\infty} \frac{\lambda^{k-1}}{(k-1)!}}_{=e^{\lambda}} = \lambda$$

Poissonovo rozdělení je většinou spíše limitní případ a používá se jako aproximace binomického rozdělení $\text{Bi}(n, p)$, u kterého sice neznáme n a p ale víme, že n je (dostatečně) velké a známe střední hodnotu dané veličiny (viz níže).

V praxi tedy můžeme podmínky Poissonova rozdělení přibližně zajistit pokud budou události pocházet z velkého počtu nezávislých zdrojů (z každého jen jednou) a podmínky se během měření nebudou měnit (tj. nebude se náhle měnit “okamžitá četnost” události) - viz níže.

Odvození Poissonova rozdělení: Za výše uvedených předpokladů dojdeme ke tvaru Poissonova rozdělení takto:

Časový interval si rozdělíme na n dílků tak malých, aby v každém byla maximálně jedna událost se stejnou pravděpodobností p_n . Dostaneme tak binomické rozdělení veličiny

$X_n = \text{“počet událostí v daném časovém úseku rozděleném na } n \text{ dílků”}$

se střední hodnotou $\lambda = E(X_n) = n \cdot p_n$, kterou si vezmeme jako pevnou (neboli vlastně položíme $p_n := \frac{\lambda}{n}$). Tedy X_n má binomické rozdělení $\text{Bi}(n, p_n)$. Spočítáme si teď limitu:

$$\begin{aligned} \lim_{n \rightarrow \infty} P(X_n = k) &= \lim_{n \rightarrow \infty} \binom{n}{k} (p_n)^k (1 - p_n)^{n-k} = \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{n(n-1) \cdots (n-k+1)}{k!} \left(\frac{\lambda}{n}\right)^k \left(1 - \frac{\lambda}{n}\right)^{n-k} = \\ &= \frac{\lambda^k}{k!} \lim_{n \rightarrow \infty} \underbrace{\left(1 - \frac{\lambda}{n}\right)^n}_{\rightarrow e^{-\lambda}} \underbrace{\left(1 - \frac{\lambda}{n}\right)^{-k}}_{\rightarrow 1} \underbrace{\prod_{i=0}^{k-1} \left(\frac{n-i}{n}\right)}_{\rightarrow 1} = \frac{\lambda^k}{k!} \cdot e^{-\lambda} = p_X(k). \end{aligned}$$

Z této limity je vidět, že **Poissonovo rozdělení se dá použít jako aproximace binomického rozdělení X_n když:**

$$1 - \frac{\lambda}{n} \doteq 1, \quad 1 - \frac{i}{n} \doteq 1 \quad \text{pro } 0 \leq i \leq k \quad \text{a} \quad \left(1 - \frac{\lambda}{n}\right)^n \doteq e^{-\lambda} \quad (\text{neboli } n \cdot \ln\left(1 - \frac{\lambda}{n}\right) \doteq -\lambda)$$

tedy stručně řečeno, když

$$\lambda \ll n \quad \text{a} \quad k \ll n.$$

Neboli, když **střední hodnota $E(X_n)$ je malá ve srovnání s velkým počtem n a zajímají nás hodnoty pravděpodobnosti veličiny X_n pro malá k .**

Shrnutí: Mějme veličinu $W \sim \text{Bi}(n, p)$.

- Jestliže p je blízké 0, můžeme W aproximovat Poissonovým rozdělením $\text{Poiss}(np)$, ale jen pro hodnoty $k \ll n$ veličiny W .
- Jestliže p je blízké 1, přejdeme k veličině $W - n \sim \text{Bi}(n, 1 - p)$, kde budeme mít opět $1 - p$ blízké 0. Veličinu W můžeme aproximovat veličinou $Z - n$, kde $Z \sim \text{Poiss}(n(1 - p))$, ale jen pro hodnoty k veličiny W takové, že $n - k \ll n$.
- Jestliže se p pohybuje kolem $\frac{1}{2}$, pak se (pro větší n) veličina W aproximuje pomocí normálního rozdělení $N(np, np(1 - p))$.

Poznámky k exponenciálnímu rozdělení:

Exponenciální rozdělení popisuje pravděpodobnost veličiny

$Y = \text{“doba mezi dvěma následnými výskyty události”}$,

v systému, který nemá paměť na předchozí události. Tedy to, co se stane od určitého okamžiku, nezávisí na tom, co bylo předtím. V praxi jde např. o dobu, za kterou se porouchá zařízení, které se “neopotřebovává” (např. polovodičové součástky), nebo o dobu radioaktivního rozpadu atd. Exponenciální rozdělení je jediné, které splňuje následující rovnici:

$$P(Y > s + t | Y > s) = P(Y > t)$$

pro všechna $s, t > 0$. Rovnice vyjadřuje to, že pravděpodobnost, že zařízení bude bez poruchy pracovat alespoň t hodin, je stejná v případě, že jsme jej právě zapnuli (pravá strana rovnice), jako za předpokladu, že předtím už bez poruchy pracovalo s hodin (levá strana rovnice).

Exponenciální rozdělení $\text{Exp}(\tau)$ je charakterizováno parametrem $\tau > 0$ (s fyzikálním rozměrem času), který představuje střední dobou čekání, tedy $E(Y) = \tau$ a dále ještě platí $D(Y) = \tau^2$. Distribuční funkce pro $Y \sim \text{Exp}(\tau)$ je

$$F_Y(t) = \begin{cases} 0 & , t \leq 0 \\ 1 - e^{-\frac{t}{\tau}} & , t > 0 . \end{cases}$$

Doplnění: Diskrétní analogií exponenciálního rozdělení je *geometrické* rozdělení, které neměří čas spojitě ale pouze diskrétně. Jak už víme, je to rozdělení veličiny

$$\tilde{Y} = \text{”počet neúspěšných pokusů než nastane první úspěch”} ,$$

např. v situaci, ze se chceme trefit míčem do koše atd. Hodnoty \tilde{Y} jsou $\{0, 1, 2, \dots\}$. Je to opět jediné takové diskrétní rozdělení splňující analogickou rovnici:

$$P(\tilde{Y} > k + n \mid \tilde{Y} > n) = P(\tilde{Y} > k)$$

pro všechna $k, n \in \mathbb{N}_0$ s podobným významem jako u exponenciálního rozdělení.

Souvislost mezi exponenciálním a Poissonovým rozdělením: Nechť

$$Y = \text{”doba čekání na událost”}$$

je veličina s exponenciálním rozdělením $\text{Exp}(\tau)$ se střední hodnotou $E(Y) = \tau$ (s jednotkou “čas”).

Pak veličina

$$X = \text{”počet událostí během doby } T\text{”}$$

má Poissonovo rozdělení $\text{Poiss}(\lambda)$ se střední hodnotou $E(X) = \lambda$ (s bezrozměrnou jednotkou) a platí

$$\lambda = \frac{T}{\tau} .$$

6.4 (Poissonovo a exponenciální rozdělení)

Během hodiny přijme telefonní operátor průměrně 5 hovorů.

- Jaká je pravděpodobnost, že jich za hodinu přijme méně než 3?
- Jaká je pravděpodobnost, že když si operátor na 10 min odskočí, nikdo mu nezavolá?
- Operátorovi je přidělena skupina $n = 300$ lidí. Každý z nich mu bude během hodiny volat s pravděpodobností $p = 0.01$ (nezávisle na ostatních a nejvýše jednou). Jaká je pravděpodobnost toho, že během hodiny zavolají právě 4 lidé z této skupiny?

Řešení:

(a) Máme tedy veličinu

$$X = \text{”počet hovorů během 1 hodiny”} ,$$

s Poissonovým rozdělením $\text{Poiss}(\lambda)$, kde $\lambda = E(X) = 5$ (jde o bezrozměrné číslo).

$$\begin{aligned} P(X < 3) &= P(X = 0) + P(X = 1) + P(X = 2) = e^{-\lambda} \left(1 + \lambda + \frac{\lambda^2}{2!} \right) = \\ &= e^{-5} \left(1 + 5 + \frac{5^2}{2} \right) = \frac{37}{2} e^{-5} \doteq 0.12465 . \end{aligned}$$

(b) Tuto úlohu můžeme řešit jak s využitím exponenciálního rozdělení, tak Poissonova rozdělení. Exponenciální rozdělení bude mít veličina

$$Y = \text{”doba čekání na příchod dalšího hlášení”} .$$

- *Pomocí exponenciálního:* Podle zadání má veličina X Poissonovo rozdělení s parametrem $\lambda = 5$. Tudíž náhodná veličina Y s exponenciálním rozdělením má parametr $\tau = \frac{T}{\lambda} = \frac{60 \text{ min}}{5} = 12 \text{ min}$, kde $T = 60 \text{ min}$. Hledaná pravděpodobnost je pak

$$P(Y > 10 \text{ min}) = 1 - P(Y \leq 10 \text{ min}) = 1 - F_Y(10) = 1 - \left(1 - e^{-\frac{10}{12}}\right) = e^{-\frac{5}{6}} \doteq 0.4346$$

- *Pomocí Poissonova:* Uvažujme veličinu

X' = "počet hovorů během 10 minut"

Hledaná pravděpodobnost je dána jako

$$P(X' = 0) = \frac{(\lambda')^0}{0!} \cdot e^{-\lambda'} = e^{-\lambda'}$$

kde λ' je parametr veličiny X' s Poissonovým rozdělením. K určení parametru λ' použijeme vztah mezi veličinami Y a X' a už známou hodnotu parametru veličiny X , tj. platí $\lambda' = \frac{T'}{\tau} = \lambda \cdot \frac{T'}{T}$ neboli

$$\frac{E(X')}{E(X)} = \frac{T'}{T}$$

což odpovídá i výše zmíněnému požadavku, že průměrný počet událostí v časovém intervalu je úměrný jeho délce. Konkrétně tedy $\lambda' = \frac{10 \text{ min}}{60 \text{ min}} \cdot 5 = \frac{5}{6}$ a hledaná pravděpodobnost je pak

$$P(X' = 0) = e^{-\frac{5}{6}} \doteq 0.4346.$$

- (c) Zde máme veličinu

Z_n = "počet hovorů během jedné hodiny ze skupiny n lidí"

Jde o binomické rozdělení $\text{Bi}(n, p)$ a pravděpodobnost bude

$$P(Z_n = 4) = \binom{n}{4} \cdot p^4 \cdot (1 - p)^{n-4} = \binom{300}{4} \cdot 0.01^4 \cdot 0.99^{296} \doteq 0.168877.$$

Protože zde násobíme velká čísla malými a počítáme vysoké mocniny, nabízí se pro výpočet použít aproximaci pomocí Poissonova rozdělení se stejnou střední hodnotou jako má veličina Z_n , tj. parametr Poissonova rozdělení bude $\lambda = E(Z_n) = n \cdot p = 300 \cdot 0.01 = 3$.

Hodnoty $\lambda = 3$ i $k = 4$ jsou malé ve srovnání s $n = 300$. To nás opravňuje použít tuto aproximaci. Dostáváme tak

$$P(Z_n = 4) \doteq \frac{\lambda^k}{k!} \cdot e^{-\lambda} = \frac{3^4}{4!} \cdot e^{-3} \doteq 0.168031.$$

6.5 (Poissonovo a exponenciální rozdělení)

Do pojišťovny přijdou průměrně 2 hlášení škody denně.

- Jaká je pravděpodobnost, že za den přijdou alespoň 4?
- Jaká je pravděpodobnost, že do pojišťovny přijde nejbližší hlášení škody nejdříve třetí den?
- Agent pojišťovny spravuje skupinu $n = 500$ klientů. Každý z nich mu během dne nahlásí událost s pravděpodobností $p = 0.001$ (nezávisle na ostatních a nejvýše jednou). Jaká je pravděpodobnost toho, že se mu během dne ozve právě 5 klientů z této skupiny?

Řešení:

Postupujeme stejně jako v příkladu 6.4.

(a) $X = \text{"počet hlášení za den"} , X \sim \text{Poiss}(\lambda), \lambda = 2.$

$$\begin{aligned} P(X \geq 4) &= 1 - P(X < 4) = 1 - e^{-\lambda} \left(1 + \lambda + \frac{\lambda^2}{2!} + \frac{\lambda^3}{3!} \right) = 1 - e^{-2} \left(1 + 2 + \frac{2^2}{2} + \frac{2^3}{3!} \right) = \\ &= 1 - \frac{19}{3} e^{-2} \doteq 1 - 0.857123 = 0.142877 . \end{aligned}$$

(b) Pomocí exponenciálního:

$Y = \text{"doba čekání na příchod dalšího hlášení"} , Y \sim \text{Exp}(\tau), \tau = \frac{T}{\lambda} = \frac{1 \text{ den}}{2} = 0.5 \text{ dne}, \text{ kde } T = 1 \text{ den}.$

$$P(Y > 2 \text{ dny}) = 1 - P(Y \leq 2 \text{ dny}) = 1 - F_Y(2) = 1 - \left(1 - e^{-\frac{2}{0.5}} \right) = e^{-4} \doteq 0.01831.$$

Pomocí Poissonova:

$X' = \text{"počet hlášení během 2 dnů"} , X' \sim \text{Poiss}(\lambda'), \lambda' = \lambda \cdot \frac{T'}{T} = 2 \cdot \frac{2 \text{ dny}}{1 \text{ den}} = 4, \text{ kde } T' = 2 \text{ dny}.$

$$P(X' = 0) = \frac{(\lambda')^0}{0!} \cdot e^{-\lambda'} = e^{-\lambda'} = e^{-4} \doteq 0.01831.$$

(c) $Z_n = \text{"počet hlášení ze skupiny } n \text{ lidí za den"} , Z_n \sim \text{Bi}(n, p),$

$$P(Z_n = 5) = \binom{n}{5} \cdot p^5 \cdot (1-p)^{n-5} = \binom{500}{5} \cdot 0.001^5 \cdot 0.999^{495} \doteq 1.5555 \cdot 10^{-4} .$$

Pomocí Poissonova rozdělení s $\lambda = E(Z_n) = n \cdot p = 500 \cdot 0.001 = 0.5:$

$$P(Z_n = 5) \doteq \frac{\lambda^5}{5!} \cdot e^{-\lambda} = \frac{0.5^5}{5!} \cdot e^{-0.5} \doteq 1.5795 \cdot 10^{-4} .$$